

MIGUEL DE UNAMUNO.

Irta: Kállay Miklós.

A SPANYOL irodalmat — régít és újabbat egyformán — ugyancsak elhanyagolják nálunk. Nem is csoda hát, hogy olyan kevesen és olyan keveset tudtak nálunk Miguel de Unamunoról, aki pedig nemcsak nagy spanyol író, hanem hatalmas, átfogó erejű egyetemes szellem is volt. Amilyen tipikusan és jellegzetesen spanyol, éppen olyan mélyen és általános emberi. Általános emberi, mint a renaissance nagy szellemi titánjai és ugyancsak annyira sokoldalú és az eszme legkülönbözőbb birodalmaiban egyformán otthonos, mint azok. Sohasem specializálta magát, mint az ügyes író-professionisták. Akár Michelangelo, aki egyformán lángelme volt szobrásznak, festőnek és építésznek, Unamuno is a legkülönbözőbb szellemi tevékenység terén tudott meglepően nagyot tereíteni. Egykép kiváló volt tanárnak és cselekvő politikusnak. Korának egyik legnagyobb nyelvésze, eredeti gondolkodó, mély filozófus, essayista és szépíró. S a szépirodalomban is otthon van minden műfajban a lírai költeménytől a novellán és a regényen át egészen a drámaig. Valóban megzavaró ez a sokoldalúság azok szemében, akik műfajokban és kategóriákban gondolkoznak, de annál vonzóbb azokra, akiknek a szellem egyetlen óriás terület, amelynek közös humuszából a virágok legképrázatosabb sokfélesége sarjad pompába.

Amilyen sokrétű volt tulajdon szelleme, olyan gazdag és változatos volt szellemi érdeklődése is. Miguel de Unamuno, ami mai irónál a legtrikább, szinte teljes egyensúlyban támaszkodott két különálló, nagy szellemi alapra az antik és modern klasszicizmusra. Egészen kivételes hellén kultúrája mellett, megtanulta az európai kontinens minden jelentősebb nyelvét, hogy eredetiben olvashassa Pascalt, Shakespearet, Dantét, Leopardit, Goetét, Kierkegardot és Dosztojevskit. De csodálatos egyetemessége mellett tele volt lelke furcsa belső ellenmondásokkal és ebben is hasonló Michelangelo géniuszának forrongó, vajudó nyugtalanságához. Ő, akinél alig volt századunknak európaibb szelleme, meggyőződéssel hangoztatta, hogy nemzete afrikai és a spanyol félsziget csak véletlenül ragadt az európai kontinenshez, különben minden jellegzetességével, száraz és sivár földjével, égető napjával, tiszta és mozdulatlan égmezőivel, óriási meztelen síkságaival már lényegében Afrikához tartozik. Legtöbbször kétkedőnek tetsző és mindent a relativitás szempontjából szemlélő lelke, olykor a legnagyobb megértéssel közeledett nemzete mély misztikusaihoz. Tele volt progresszivitással, alig akadt Spanyolországban buzgóbb magvetője a legújabb eszméknek, de ugyanakkor halálos gyűlölettel viseltetett a mai, mechanikus, önző és érzéki civilizáció iránt. Nem volt nála elkeseredettebb ellensége Primo de Rivera diktatúrájának; évekig ette ezért a száműzetés keserű kenyerét, a királyságot megdöntő köztársaság mint hőstét és vértanuját diadalmenetben hozta haza, mégis ellene fordult ennek a köztársaságnak, mert nemzeti érzése éppen a legnagyobb spanyol értékek veszedelmét érezte meg a nemzetköziség kegyetlen rohamában.

Ez a belső paradoxon különben legcsodálatosabb jellemvonása a spanyol

léleknek, amelynek így Unamuno csakugyan markáns megtestesülése volt. Egész természetes így az is, hogy lelkének sok tragikus kettőssége közt benne is fájdalmasan küzdött az a szellemi hasadás, amely főproblémája a spanyolságnak, mióta öntudatára ébredt annak, milyen egyedülálló helyzete van Európa nyugati népei közt s ez a probléma a szellemi protekcionizmus veszedelme.

Spanyolországban a századforduló előtt heves lökőerejű mozgalom indult meg, hogy a századokkal elmaradt nemzetet mennél gyorsabban kapcsolják be Európa új ütemű vérkeringésébe. Politikában, irodalomban az úgynevezett «98-as nemzedék» volt ennek a mozgalomnak az előharcosa és ehhez tartozott Unamuno is, aki úgy a politikai, mint a kulturális küzdelmekből ugyancsak kivette a részét. Unamuno azonban csakhamar érezte, milyen kimondhatatlan veszedelem a spanyol irodalomra, ha szolgailag behódol a modern európai irányok vezetésének, hogy elszintelenedik, milyen jellegtelenné válik, ha elszakad régi nagy tradícióitól. Az az ellentét, amely már a krauseisták européersége (Kraus német filozófus spanyol hívei) és Menendez y Pelayo nacionalizmusa közt már előbb élesen jelentkezett, Unamunoban belső harccá vált, amelyből azonban a nagy hagyományok ereje került ki győztesen s visszavezette őt a nemzeti irodalom dús virágzásának korához, a XVI. századhoz. Ezeket a politikai tevékenysége mellett meglepő eszméket Unamuno «En torno al Casticismo» című essay-gyűjteményében fejt ki. Már itt hangoztatja a multhoz való visszakanyarodást, amiben különben a következő nemzedék még fokozottabb mértékben követte. Sokan azt tartják, hogy Cervantes óta nem volt Spanyolorzágnak nagyobb írója, mint Unamuno, akinek műve tartalmaz, formában és elgondolásban is szinte közvetlen folytatója az övének. Talán ezek a közvetlen kapcsolatok feledtetik el Lope de Vegát és Calderont, a két nagy spanyol drámaíró, akiket Unamuno, meggyőződésem szerint, aligha szárnyalt túl. De az bizonyos, hogy Unamuno egyik művével egyenes kapcsolatba került Cervantes-szel s olyan örökidőkre szóló tükörképét adta a spanyol léleknek, mint a Don Quijote szerzője. Ez a «Vida de Don Quijote y de Sancho», amelyben Unamuno fejezetről-fejezetre követve Cervantes regényét, újra elbeszéli a Búsképű Lovagnak és rusztikus csatlósának történetét. Ennek ellenére Unamuno Don Quijote-ja egészen és gyökerében más, mint Cervantesé. Bármennyire az örület kinövésének és súlyos megtévelyedéseknek látszanak is előző tekintetre a manchai lovag kalandjai és hőstettei, jobban szemügyre véve, mély értelmük van és egy más dimenzióban és magasabb rendű síkon teljesednek ki. Unamuno Don Quijotejában új modern hősiesség testesül meg, amely nevetségessé válik ugyan, de tetőpontját éppen abban éri el, hogy vállalja még ezt a nevetségességet is, sőt szembeszáll vele, hogy ezzel a tompa, lélektelen és ostoba világ ellenállását megtörje. Sancho Pansa éppen ennek a közönséges, alantas gondolkodású, stupid köznapi világnak megtestesülése a nemes lovag mellett.

Don Quijoteben Unamuno a maga emberi ideálját testesíti meg s ez az unamunoi ember két véletlet hordoz magában. Lénye alapján a valóságban gyökeredzik, de a valóságon túlnőtt, magasabb értékekért, halhatatlanságért és örökkévalóságért küzd. Lába a földön áll, de feje egy magasabbrendű eszményi világ transzcendens égmezőit szántja.

Ugyanennek a kettősségnek nagy tragikumát fejt ki reprezentáns filozófiai művében a Sentimiento tragico de la vida-ban (A tragikus életérzés).

Az életérzésnek a komorsága nála azoknak az ősellentéteknek tragikus feszültségéből fakad, amelyek közé az ember prédaul bedobva, mint két malomkő között őrlődik. Ezek az ellentétes fogalom-párok: végesség-végtelenség, múlandóság-örökélet. Unamuno szerint az ember lelke ez ellentétek küzdelmének csatateret. Ennek a küzdelemnek végtelen feszültsége kimeríti az embert és mégis maga ez a küzdelem az élet. Ebben a küzdelemben az embernek le kell ráznia magáról minden fátylat s olyan mezítenül kell állnia önmagával, tulajdon Énjével szemben, mint egykor majd Teremtőjével szemben áll. Akármilyen komor is Unamuno világszemlélete, végeredményében nem pesszimista és ebben a művében a szkeptikus eljut már abba a stádiumba, amelyben a megrendült lélek istenkereső tisztulása kezdődik.

A mi közönségünk csak mint regényíró ismeri Unamunot. Magyarul egyetlen regénye jelent meg, a *Köd* (Niebla). Mint minden regénye, ez is filozófiai alapokon nyugszik. Hőse egy kisvárosi gazdag agglegény, de még javakorában, aki szerelmes lesz egy szegény árvalányba, akit egy állástalan szegény fiatalember szeretne nőül venni. Ez az agglegény különös ingatag jellem, egészen a házasság előestéjéig habozik a fiatal leány és más nők közt, akik szintén vonzák. Végül is a leány megszökik régi szerelmével, mire a hős annyira elkeseredik, hogy öngyilkos akar lenni. Unamuno azonban természetes halálra ítéli. Csupa drámai fordulat közt tele van ez a regény finom humorral, ami Unamuno egyik legjellegzetesebb írói tulajdonsága.

Paz en la guerra című regényében az utolsó carlista háborút írta meg. Egészen különös könyv ez, amelyben nem élő emberek, hanem az író politikai és kulturális eszméinek megtestesülései szerepelnek. Az Abel Sanchez-ben két barát karrierjét állítja párhuzamba; az egyik istenáldotta művész, boldog ember, akinek minden sikerül, a másik köznapi átlagember, aki elég közepesen érvényesül hivatásában és szenvedélyesen irigyli barátját, akit magánál felsőbbrendűnek tart. Ez az irigység állandóan küzd benne a barátság eszméjével. Elnyomja magában és százszor is feláldozza. Végül mégis csak az keríti hatalmába úgy, hogy egy szenvedélyes pillanatában megöli barátját. Mély emberi dráma a *Tia Tula* magva is. A regény hősnője látja, hogy az a férfi, akit szeret, nővérét részesíti előnyben. Ettől kezdve minden erejét ennek a szerelemnek elősegítésére fordítja.

Unamunonak egész életében az volt a vágya, hogy a tömegekhez szóljon. Valami magasabbrendű demagógiáról ábrándozott. Katedráján nemcsak a tudományra akarta megtanítani a fiatalságot, hanem a szellem egész birodalmában való tájékozódásra is. Ez a vágya soha nem teljesült s ebben talán éppen óriási erudíciója akadályozta meg. Mindvégig a legmagasabb értelmiség szűk körének kedveltje maradt. Külföldi népszerűségének pedig az állta útját, hogy olyan jellegzetesen és a multban gyökeredzőn spanyol volt, hogy igazán csak az élvezhette, aki jól ismerte a nagy spanyol nemzeti multat és annak irodalmát.

Mauriac: Fekete angyalok. (Franklin Társulat kiadása.)

A regény főhőse, Gabriel Gradère alacsony sorból küzdi fel magát. Angyali arcával és ügyes szélhámoskodással kitaníttatja magát a papokkal és a liogeats-i földesúrral. De

később otthagyja a szemináriumot és a bordeauxi egyetemre megy, ahol tanulás helyett egy Aline nevű félvilági nővel él együtt. A háború alatt visszamegy falujába és feleségül veszi a földesúr csúnya és koros lányát, akitől már fia is született, noha szebb

és fiatalabb hugába, Mathilde-ba szerelmes. Mathilde férjhez megy és magához veszi Gradère fiát, Andrèst is. Férje lassan megvásárolja Gradère földjeit, hogy mindent leányára, Catherine-re hagyhasson. Már csak két birtokrész van a fiú nevén, de azt is el akarják adni, mert a fiú ki akarja segíteni apját, akit Aline tart hálójában. Ezek a cselekmény előzményei.

A regény elején Gradère megérkezik Liogeatsbe, de csak azzal a feltétellel akarja eladni a birtokot, ha megtörténik Catherine és Andrès esküvője. Catherine apja, Desbats színelég belemegy a megállapodásba, de mikor a földvásárlás megtörtént, Catherine kijelenti, hogy nem lesz Andrès felesége. A dráma itt kezd bonyolódni és itt bontakozik ki Gradère ördögi gonoszsága. Észreveszi, hogy volt szerelme, Mathilde és fia viszonyában — legalább az asszony részéről — más is van, nemcsak anyai szeretet, ezért Catherine helyett az anyával akarja összeboronálni Andrèst. Az asthmaticus Desbats-t pedig halálba akarja ijeszteni: így mégis csak fiáé lenne a birtok. Mathilde hajlik is a tervre, de fia visszaborzad és megundorodik apjától. Desbats nem tudja, mi készül ellene, de nem nyugodt addig, míg Gradère házában van. Ezért Aline-nak ír, hogy a kezében levő adatok segítségével kényszerítse Gradère-t Párisba való visszatérésre. Erről Gradère Mathilde révén értesül és megöli Aline-t. Ez a büntett visszavezeti Istenhez és a plébános házában megbékül sorsával.

Amikor az ember így leírja a regény tartalmát, akkor érzi, hogy milyen sokszínű és mély maga a regény. Ezek a külső események, de Mauriacnál ezek egészen harmadrangúak. Nála elsősorban az alakok élnek, ezért a tartalom csak annyiban ad képet a regényről, amennyire magát az életet lehet tartalomba foglalni. Szinte

tanácstalan az ember, mit emeljen ki inkább: a több regényben visszatérő gonosz öreg rajzát-e, vagy a többi alak éles körvonalait, melyek olyan finoman bontakoznak ki.

Képzelnék el ezeket a robusztus embereket, akik a francia vidék föllelt, de termékeny levegőjében élnek, valamelyik jobb német író művében: mennyi őserő és energia tobzódna bennük. Mauriacnál ennek nyoma sincs, megfinomodnak az évszázados ízlés és a keresztény meggyőződés szelidsége által. A rémregénybe illő téma, a «kastély» beteg, titkokkal tele élete, az elhajlásra hajlamos női lelkek, a főszereplő sántái gonoszsága megtisztul az önismeret vizében, amelynek forrásai mélyen, a francia irodalmi multban erednek, épp ezért hat mesterkéletlenül. Ha emberábrázolásának mélységét és valóságát akarja mérni az ember, a világirodalom legnagyobb nevei jutnak eszébe: az oroszok, de a görög tragédiák is. Megvan Mauriacban az oroszok hallatlan szuggesztivitása, amely a lélekrajz mélységével és hangulatosságával szinte lenyűgözi az olvasót, de megvan a görögök tiszta vonalvezetése és világos emberábrázolása is.

A fordítás Illés Endre munkája, aki elég sokat vissza tudott adni a francia Mauriac sűrű levegőjéből és sokat jelentő szavaiból. Kár, hogy nem nézte meg valamelyik jobb szótárban, hogy a «choeur» nem csak kórust jelent, hanem szentélyt is, mert akkor nem kellett volna a gyónót a kóruson keresztül a sekrestyébe küldeni.

Fábián István.

Willa Cather: Árnyak a sziklán.
Budapest, 1936. Franklin.

Nem nagyigényű történet. Egyszerű, könnyen elemeire bontható lelkeknek képe, akiket az a körülmény tesz érdekessé, hogy hazájuk-

tól távol, megszokott életkereteikből kiemelve kell tovább folytatniok mindennapi apró tevékenységeiket. A gyarmatokon ezek a szürke kis cselekedetek hőstettekké magasodnak. S így lesznek történelmi személyek a derék nyárspolgár patikusok, a nagyhangú tengerészek, a durva prémkereskedők, a nemzeti közösség nagy célkitűzéseinek és törekvéseinek megannyi kifejezői, véghezvivői. De a francia polgároknak Kanadában tovább folytatódó hétköznapijai csak olyan történések, melyek a szerző minden tehetsége ellenére sem tudnak regénnyé sűrűsödni. Cselekmény-mozsaiok sorozata csupán ez a könyv, de az igazi nagy regénycselekmény hiányzik belőle. Az olvasó érzi, mint igyekszik a szerző műve írása közben e nagy cselekmény felé, de az előkészítés egyre tart — száz lapon, kétszáz lapon, a könyvnek már-már a végére értünk s az író még mindig nem jutott el ahhoz az izgalmas, döntő jelenethez — a regény-magaslatra. Úgy kell tehát vennünk ezt a munkát, mint a XIV. Lajos korabeli Kanada és közelebről a sokat emlegetett, szikrázó «fehér szikla» helyzetképét. S e nézésből már inkább megmutatkoznak Willa Cathernek és művének értékei.

Sok jóra való törekvése, kedves elbeszélőkészsége és alakjai iránt érzett közvetlen rokonszenve első pillanatra szembetűnik. Az igazán becses azonban nem Willa Cather lelki finomságában és stílusában van, hanem abban az oknyomozó történelemírásfélében, amit Quebec városáról, topográfiai helyzetéről, lakosságának kialakulásáról, épületeiről, templomairól, szobrairól a széppróza nyelvén kapunk. A kanadai, vagy

Kanadát megjárt olvasó lelkesedéssel ujjonghat, valahányszor a városkép egy-egy darabját kapja: Valóban ilyen lehetett a régi városszél, a szent püspök szemináriuma, a kormányzói vár, a gőgös udvari püspök pazar palotája, a kikötő, a király sok rak-tára! S valóban ilyen lehetett az ősök élete, tele küzdelemmel, az életfolyamatot kitevő gondokkal! S ahogyan a csodálatos missziós apáca és a remeteségre vágyó gazdag montreali kereskedőleány legendakörének kialakulását érzékelteti, stílusa áttüzesedik s önkénytelenül is meg kell éreznünk Willa Catherben az írás művészetét.

Az olvasó, akinek nincs vonatkozása Kanadával és a színes helyzetkép kevésbé tudja megragadni képzeletét, inkább a könyvnek ilyesfajta értékeiben tudja örömet látni, mint a missziós apáca legendája, vagy a remete szütleány önmegtartóztatása. Mert ezekből a szerző világnézetére tud következtetni. Willa Cather világnézete pozitívum. Vitán és kétségeken felülálló hit, mit Isten állandó közelsége sugalmaz neki. Könyvének egészén is ez az Isten-közelség ömlik el. Talán a történelmi kor is magyarázza és indokolja ezt, melyben az emberek sokasága még fenntartás nélkül hitt Istenben, vagy félt tőle, de még inkább a szerző alázatos, majdnem problémáktól mentes életszemlélete az ihletője annak, hogy a fehér szikla fölött ott él az Isten és ha a városban vannak is megtévelyedettek és felfuvalkodottak, csak megtalálják azok is az utat a megbékéléshez. Így kell ennek lenni minden új honfoglaláskor!

A fordítás munkáját Boldizsár Iván végezte sok szeretettel.

Dénes Tibor.